
TRI ŽUPE SPLITSKO-MAKARSKE BISKUPIJE: VIDONJE, RUDA
I DRVENIK U VIHORU RATA I PORAČA (1941.-1950.)

Josip Dukić, Split

Sveučilište u Splitu
Katolički bogoslovni fakultet
e-mail: jossd@tiscali.it

UDK: 262.2 (497.5 Split) "1941/1959"
262.3 (497.5 Split) "1941/1950"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno 8/2011.

Sažetak

Politički, društveni i vjerski život te materijalna stradanja i stradanja ljudi za vrijeme Drugoga svjetskog rata i u poraću u tri župe Splitsko-makarske biskupije, u Župi sv. Ivana Krstitelja, danas Srca Isusova i Marijina u neretvanskim Vidonjama, u Župi sv. Jurja na otoku Drveniku, u Župi sv. Martina u Rudi, kao i u cijeloj Biskupiji, samo su uzgredno poznati znanstvenoj i ostaloj javnosti. Razlog leži ponajviše u nedostatku sustavnoga istraživanja, ali i političko-ideološkom pritisku na javnost i istraživače sve do demokratskih promjena u Hrvatskoj. Brojne osobe i ustanove, pa i one visokoznanstvene, traumatična ratna i poratna zbivanja pretvorili su u strogo nadzirane i tabu teme. Raspadom komunističke ideologije nestali su pritisci i kontrolirani strah, što je bio preduvjet za otvaranje arhiva, nakon čega se situacija počela polagano mijenjati. U kontekstu rečenog vrlo su zanimljive tri ratne kronike župa: Vidonje, Drvenik i Ruda, u znanstvenom smislu gotovo zanemarene, koje su na svu sreću sačuvane i koje zorno ilustriraju teška ratna i poratna vremena u spomenutim župama i Splitsko-makarskoj biskupiji.

Ključne riječi: Drugi svjetski rat, poraće, Splitsko-makarska biskupija, Župa sv. Ivana Krstitelja, (Srca Isusova i Marijina - Vidonje), Župa sv. Jurja - Drvenik, Župa sv. Martina - Ruda, župna kronika.

UVOD

Drugi svjetski rat duboko je potresao svijet, što se posebno očitivalo u stradanjima ljudi i materijalnim razaranjima. Rat je zahvatio i Crkvu, pa su tako uništeni ili oštećeni brojni sakralni objekti, crkve, kapele i kapelice, župne kuće, poubijani su ili nestali brojni svećenici i mnoštvo naroda. U Splitsko-makarskoj biskupiji nije bilo ništa drukčije nego u ostalim mjesnim crkvama. Štoviše, na prostoru Biskupije dogodili su se mnogi pokolji, od kojih se ističu oni u jesen 1943. i u proljeće 1944., u kojima je

život izgubilo oko dvije tisuće civila, ponajviše djece i starijih osoba.

Izbor ove teme uvjetovan je činjenicom da su kronike župa Vidonje, Drvenik i Ruda sačuvane, što je prava rijetkost, u što sam se uvjerio istražujući arhive brojnih župa Splitsko-makarske biskupije i utvrdivši da ih je sačuvano samo nekoliko. Čitajući kronike, shvatio sam da se radi o iznimno vrijednim dokumentima, te da zbog više razloga zaslužuju obradu. Unatoč činjenici da se kronike koje obrađujem u članku odnose na rubne, gotovo izolirane župe Splitsko-makarske biskupije, iz njih se može izvući obilje podataka o dotičnim župama, ali i širim zbivanjima. Naravno, kronike su nadopunjene s nekoliko tekstova, ali i usmenim svjedočanstvom jednoga od kroničara - don Josipa Melkija, koje sam uspio snimiti na audio-vrpce prije njegove smrti.

Nakon uvodnih podataka o Splitsko-makarskoj biskupiji i tabličnog prikaza administrativne podjele biskupije na župe, vicedekanate i dekanate pri kraju 1941. godine, predstaviti ću u kratkim crtama autore kronika: don Kažimira Lučina, don Antu Grgića i don Josipa Melkija, a potom same kronike. U središnjem dijelu članka analiziram stanje u dotičnim župama na temelju podataka koji se nalaze u kronikama. Iz tih podataka izvukao sam tri važne teme: odnos župnikâ-kroničarâ prema pripadnicima sukobljenih strana, materijalna razaranja i uništavanja na prostoru župa koje su ti župnici pokrivali, i na kraju stradanja ljudi u tim župama, koja su, nažalost, bila brojna.

1. TRI ŽUPE SPLITSKO-MAKARSKE BISKUPIJE

Slijedi nekoliko sumarnih podataka o župama u kojima su nastale kronike. Radi se o župama Splitsko-makarske biskupije koje imaju svoju višestoljetnu zanimljivu, ali i mukotrpnu prošlost, osobito u Drugomu svjetskom ratu i poraću.

1.1. *Drugi svjetski rat i poraće (1941.-1948.)*

Drugi svjetski rat najveći je ratni sukob u povijesti čovječanstva. Ljudski gubitci bili su golemi. Poginulo je više od 55 milijuna ljudi. Velik broj država sudionica pretrpio je goleme materijalne štete, koje su se osjećale još dugo poslije završetka rata. Rat je započeo 1. rujna 1939. njemačkim napadom na Poljsku. Na hrvatskom teritoriju započeo je u proljeće 1941., kada su Nijemci u suradnji s Talijanima 6. travnja napali Kraljevinu Jugoslaviju, koja se ubrzo i raspala. Veći dio bivše Kraljevine okupirale su ili

anektirale njemačke, talijanske, mađarske i bugarske postrojbe. Na jednom dijelu proglašena je Nezavisna Država Hrvatska, na čelu s ustaškim poglavnikom Antom Pavelićem. Kada je 8. rujna 1943. kapitulirala Italija, ustaški je režim otada ostao pod nadzorom nacističke Njemačke. Druga, lijevo orijentirana manjina predvođena komunistima počela je u Hrvatskoj borbu protiv fašizma i nacizma i njihovih saveznika, te je nakon rata izvršila odmazdu, pobivši do danas još neutvrđen broj vojnika i civila.¹

Za vrijeme rata Crkva u Hrvata proživljavala je teška stradanja. Od početka rata 1941. pa do njegova završetka 15. svibnja 1945. godine Crkva je ostala bez 243 svećenika. Najveći broj svećenika ubili su pripadnici partizanskih postrojba. Hercegovački franjevac Lucijan Kordić je 1988. u knjizi *Mučeništvo Crkve u Hrvata*, objavljenoj u emigraciji, nabrojio načine na koje su svećenici ubijani: svećenici živi razapeti 2, živi pilani 2, živi izbodeni i pečeni 2, živi bačeni u vatru 4, prerezani grkljani 3, mučeni i živi bačeni u more u vrećama 2, mučeni i bačeni u jarak 8, mučeni i ubijeni 15, ubijeni, poliveni benzinom i zapaljeni 15, strijeljani 12, obješeni 3, prisiljeni trčati potkovani kao konj 1, živi oderani 2.²

Velika su bila i materijalna stradanja Crkve u Hrvata u svim njezinim krajevima. U mnogim župama bile su zapaljene crkve i župne kuće. Treba reći da je veći broj crkava i crkvenih zgrada stradao u anglo-američkim bombardiranjima, osobito u primorskim gradovima i mjestima, no najviše su ih uništili pripadnici talijanskih, njemačkih, četničkih i partizanskih postrojba.³

U nekoliko župa Splitsko-makarske biskupije počinjeni su masovni pokolji, ponajviše civilnog stanovništva. Dio tih likvidacija počinili su četnici u suradnji s fašistima, osobito u župi Gatima i Srijanima, u Dugopolju te u Vrgorskoj krajini. Još masovnije pokolje počinili su u rujnu 1943. pripadnici njemačke postrojbe Prinz Eugen. Oni su na putu za Split u Brnazama ubili 38 osoba, a fra Rafu Kalinića živoga su bacili u vatru. Pripadnici iste divizije

---

¹ Nikola Anić, *Njemačka vojska u Hrvatskoj 1941.-1945.*, Zagreb 2002.; Miron Krešimir Begić, *NDH, Ljetopis 1941.-1945.*, Split, 2007.; Ivan Jelić, *Hrvatska u ratu i revoluciji 1941.-1945.*, Zagreb, 1978. Vidi i: http://hr.wikipedia.org/wiki/Drugi_svjetski_rat. Vidi i http://hr.wikipedia.org/wiki/Nezavisna_Dr%C5%BEava_Hrvatska.

² Citirano prema: M. Vidović, *Povijest Crkve u Hrvata*, Metković - Split, 2007.², 429-430.

³ Usp. M. Vidović, *Povijest Crkve u Hrvata*, Metković - Split, 2007.², 433-439; M. Akmadža, *Prilog poznavanju djelovanja biskupa Kvirina Klementa Bonefačića u vrijeme komunističke vlasti*, u: *Časopis za suvremenu povijest*, (2008), br. 3, 773-799.

u Aržanu su ubili 28 osoba i zapalili crkvu, u Veliću strijeljali 11, u Jabuci 16, u Košutama 41, u Turjacima 20, u Vojniću 25 osoba. U Sinju su nešto kasnije za odmazdu strijeljali 25 osoba.⁴

Te su likvidacije bile samo uvod u krvavo proljeće 1944., kada su, prema tvrdnjama Ivana Kozlice, pripadnici 3. skupine bojne 7. SS divizije Prinz Eugen 28. i 29. ožujka 1944. likvidirali na razne načine više od 1500 civila, najviše djece i staraca, a gotovo sve njihove kuće popalili.⁵ Tako su u Dolcu Donjem pobili 275 osoba, u Gali 3, u Otoku 187, u Rudi 282 osobe, u selu Podi, zaselku Ratkovići 76 osoba. U Podima su otkrili i 12 skrivenih stanovnika zaseoka Kundidi i sve ih pobili. U Krivodolu su ubili 159 osoba, u zaselku Lagatori 22 osobe, u selu Ljut 136, a u Voštanima 337 osoba. Napuštajući selo Voštane, vojnici su na putu prema Kamenskom naišli na skupinu od 54 muškarca, uglavnom iz Otoka i Rude, koje su zarobili pripadnici 1. i 2. skupine bojne 7. SS divizije Prinz Eugen i natjerali ih da im do granice nose ono što su opljačkali po selima. Na povratku kućama muškarci su uhvaćeni i strijeljani iznad Kamenskog, na Njivicama. U Rožama, u zaseoku Miljenu, 28. ožujka, pripadnici 2. skupine bojne 7. SS divizije ubili su 22 osobe.⁶

Druga masovna stradanja počinili su pripadnici partizanskih postrojba uoči i nakon preuzimanja vlasti u svibnju 1945. godine. Prema sačuvanom popisu, samo u Cetinskoj krajini su pripadnici Ozne (Odjeljenje za zaštitu naroda) Komande Cetinskog područja i Jugoslovenske armije uglavnom bez suda i po kratkom postupku likvidirali 197 ljudi.⁷

⁴ Usp. I. Kozlica, *Pokolj ispod Kamešnice u ožujku 1944. godine. Prilog rasvjetljavanju nepoznanica iz novije hrvatske povijesti*, u: Triljski most, III (2008), br. 1, (3), 71. Ivan Kozlica već godinama proučava masovne pokolje na prostoru Poljica i Cetinske krajine te je s nekoliko tekstova znatno pridonio rasvjetljavanju te gotovo neistraživane, ali do demokratskih promjena zloupotrebljavane teme. Za Dugopolje vidi knjigu: B. Matković - J. Dukić, *Dugopoljski žrtvoslov (1941.-1948.)*, Dugopolje, 2011.

⁵ Zbog nepodudarnosti izvora, konačan broj stradalih još nije utvrđen.

⁶ I. Kozlica, *Pokolj ispod Kamešnice u ožujku 1944. godine. Prilog rasvjetljavanju nepoznanica iz novije hrvatske povijesti*, u: Triljski most, III (2008), br. 1, (3), 73. O stanju u Splitsko-makarskoj biskupiji vidi i diplomski rad A. Vrankovića na Katoličkomu bogoslovnom fakultetu u Splitu, *Ratne neprilike i stradanja za vrijeme Drugoga svjetskog rata prema Listu Biskupije splitsko-makarske*, Split, 1996.

⁷ B. Matković - I. Pažanin, *Zločini i teror u Dalmaciji 1943.-1948. počinjeni od pripadnika NOV, JA, OZN-e i UDBE-e. Dokumenti*, Zagreb, ožujak 2011., br. 234, 578-609.

On line izdanje na stranici: <http://www.scribd.com/doc/56938053/Zlocini-i->

1.2. Upravna podjela Splitsko-makarske biskupije (31. XII. 1941.)

Splitsko-makarska biskupija je 31. prosinca, 1941. bila podijeljena na 7 dekanata, 27 vicedekanata i 147 župa. Na čelu Biskupije bio je biskup Kvirin Klement Bonefačić (1923.-1954.). Župa Vidonje pripadala je Vicedekanatu Metković i Dekanatu Metković, Župa Drvenik Vicedekanatu Seget i Dekanatu Trogir, a Župa Ruda Vicedekanatu Grab i Dekanatu Trilj.⁸

DEKANATI (7)	VICEDEKANATI (27)	ŽUPE (147)
SPLIT (4 vicedekanata) (30 župa)	(2 župe)	Katedralna župa; Sv. Križ (Veli Varoš i Dobri);
	Lučac (9 župa)	Sv. Petar (Lučac i Manuš); Stobreč-Kamen; Mravince; Kućine; Vranjic; Solin; Kaštel Sućurac; Kaštel Gomilica; Kaštel Kambelovac;
	Jesenice (6 župa)	Podstrana; Jesenice; Srinjine; Sitno Donje; Sitno Gornje; Žrnovnica;
	Klis (8 župa)	Kotlenice; Dugopolje; Klis; Konjsko; Prugovo; Muć Donji; Muć Gornji; Neorić;
	Šolta (5 župa)	Gornje Selo; Grohote; Srednje Selo; Donje Selo; Maslinica
TROGIR (2 vicedekanata) (11 župa)	(1 župa)	Katedralna župa;
	Seget (6 župa)	Seget; Orihovića-Biskupija; Drvenik-Ploča; Okruk; Žedno; Slatine;
	Kaštel Lukšić (4 župe)	Kaštel Lukšić; Kaštel Stari; Kaštel Novi; Kaštel Štafilić

Teror-u-Dalmaciji-1943-1948.

Dokument je nešto kasnije objavljen i u knjizi *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti, knj. 4. Dalmacija*, (prir. M. Rupić i V. Geiger), Zagreb, 2011., br. 284, 812-843.

⁸ *Status personalis et localis dioecesis Spalatensis et Makarskensis olim Salonitanae die 31 decembris 1941 Ecclesiam Catholicam gubernante Pio Papa XII, Spalati, 1942., 8-20.*

OMIŠ (4 vicedekanata) (18 župa)	(2 župe)	Omiš; Duće;
	Gata (3 župe)	Tugari; Dubrava; Gata;
	Kostanje (4 župe)	Ostrvica; Zvečenje; Kostanje; Podgrađe;
	Katuni (5 župa)	Žeževica Donja-Zadvarje; Žeževica Gornja-Orje; Katuni-Kreševo; Blato; Nova Sela;
TRILJ (6 vicedekanata) (27 župa)	Rogoznica (4 župe)	Kučice; Svinišće; Rogoznica; Slime
	Sinj (4 župe)	Sinj; Hrvace; Potravlje; Vrlika;
	Bajagić (4 župe)	Zasiok; Bitelić; Bajagić; Gala;
	Grab (4 župe)	Otok; Ruda; Voštane-Rože; Grab;
	Ugljane (6 župa)	Tijarica; Strizirep; Čačvina-Vrpolje; Ugljane; Čaporice; Trilj;
	Dicmo Donje (6 župa)	Vojnić-Gardun; Turjake; Bisko; Dicmo Donje; Dicmo Gornje; Koprivno;
MAKARSKA (4 vicedekanata) (25 župa)	Dolac Donji (3 župe)	Dolac Donji; Srijane-Dolac Gornji; Trnbusi
	(6 župa)	Makarska; Makar-Kotišina; Veliko Brdo; Bast- Baška Voda; Brela Donja; Brela Gornja;
	Podgora (4 župe)	Tučepi; Podgora; Drašnice; Igrane;
	Gradac (6 župa)	Drvenik; Zaostrog; Brist; Podaca; Gradac; Bačina;
	Kozica (4 župe)	Kozica; Poljica Vrgorska; Zavojane; Ravča;
IMOTSKI (4 vicedekanata) (22 župe)	Dusina (4 župe)	Vrgorac; Orah; Dusina; Stilje
	Imotski (6 župa)	Imotski; Vinjane; Runović; Podbablje; Proložac; Ričice;
	Grabovac (5 župa)	Lokvičići; Lovreć; Medov Dolac; Grabovac; Poljica Imotska;
	Aržano (6 župa)	Svib; Studenci; Dobranje (Imotsko); Aržano; Cista; Biorine;
METKOVIĆ (3 vicedekanata) (14 župa)	Zagvozd (5 župa)	Zagvozd; Krstatice; Slivno Imotsko; Župa Biokovska; Rašćane
	Metković (4 župe)	Metković; Vidonje; Dobranje (Neretvanske); Vid;
	Opuzen (6 župa)	Opuzen; Desne; Bačalović; Komin; Rogotin; Slivno Ravno (Neretva);
Borovci (4 župe)	Borovci; Otrić-Struge; Plina; Pasičina	

2. PISCI KRONIKE

Autori kronika župnici su don Kažimir Lučin, don Ante Grgić i don Josip Melki. Prvi je upravljao Župom Vidonje od 30. svibnja 1939. do kolovoza 1949.,⁹ drugi Župom Drvenik od 2. lipnja 1941. do 1. kolovoza 1953., a treći Župom Ruda od 1. prosinca 1940. do 1. listopada 1968. godine.¹⁰

2.1. *Pisci kronika*

Don Kažimir Lučin rođen je u Zadru 22. ožujka 1915. godine. Maturirao je na Sjemenišnoj klasičnoj gimnaziji u Splitu 1933., a diplomirao na Visokom bogoslovnom učilištu u Splitu 1938. godine. Na zagrebačkom Pravnom fakultetu položio je prvi diplomski ispit 1937. godine. Od 30. svibnja 1939. do 1949. bio je župni upravitelj u Vidonjama. Od 1949. do 1951. radio je kao voditelj odjela na Vojnoj građevinskoj školi Lavčević u Splitu, da bi poslije toga, od 1951. do umirovljenja 1979., predavao grčki i latinski jezik na Klasičnoj gimnaziji u Splitu. Napisao je nekoliko studija i eseja¹¹ i bavio se prevođenjem s latinskoga jezika.¹²

---

⁹ Nadbiskupski arhiv Split (= NAS), Kartoteka župa.

¹⁰ NAS, Kartoteka župa.

¹¹ *O tvorcima djela Illyricum sacrum*, u: Kulturna baština, XIX (1995), br. 26-27, 37-52; *Prikaz djela Illyricum sacrum*, Split, 1996. (umnoženo kao rukopis); riječ na predstavljanju knjige Daniele Farlati, *Hvarski biskupi; s dodatcima i ispravcima Jacopa Coletija*, Split, 2004., u: *Mogućnosti*, LII (2005), br. 4-6, 157-161. Zahvaljujem Bratislavu Lučinu koji mi je poslao biobibliografske podatke o Kažimiru.

¹² Objavio je prijevode manjih i većih cjelina iz *Illyricum sacrum*. U samostalnim knjigama objavljeno: *Život sv. Ivana Trogirskog po izdanju Daniela Farlatija*, Preveo i bilješkama popratio K. Lučin, Trogir - Split 1998. (Sadrži usporedni faksimil latinskoga teksta); Daniele Farlati, *Hvarski biskupi; s dodatcima i ispravcima Jacopa Coletija*. Uvod, prijevod s latinskoga i bilješke K. Lučin, Split, 2004.; Daniele Farlati, *Trogirski biskupi; s dodatcima i ispravcima Jacopa Coletija*. Prijevod s latinskoga K. Lučin. Uvod i bilješke Jadranka Neralić, Split 2010.

Objavljeno u zbornicima, časopisima i dr. Vidi: Daniele Farlati, *Stjepan Cosmi, sedamdeset drugi splitski nadbiskup*, preveo K. Lučin, u: *300. obljetnica splitskoga sjemeništa i klasične gimnazije*, Split, 2000., 31-84; Daniele Farlati, *Treguan, peti trogirski biskup*, preveo K. Lučin, u: *Vartal*, VIII (1999), br. 1-2; IX (2000), br. 1-2, 139-160; Daniele Farlati, *Hvarski biskupi*, s latinskoga preveo i bilješkama popratio K. Lučin. I. dio, u: *Mogućnosti*, XLVI (1999), br. 1-3, 118-159; II. dio, u: *Mogućnosti*, XLVI (1999), br. 4-6, 99-133; III. dio, u: *Mogućnosti*, XLVI (1999), br. 7-9, 120-157; Marko Antonije de Dominis, *Pismo Splićanima*, preveo K. Lučin; u: Marko Antonije de Dominis, *Izabrani radovi 2*, Split, 2003., 1-5.

Don Ante Grgić rođen je u Vranjicu 25. ožujka 1914., a zaređen je za svećenika 29. lipnja 1939. godine.¹³ Župu sv. Jurja u Drveniku preuzeo je od don Mate Barića 2. lipnja 1941. godine.¹⁴

Don Josip Melki rođen je u Klisu 8. svibnja 1910. godine. Nakon osnovne škole u rodnom mjestu, u Splitu je završio gimnaziju i teologiju. Za svećenika je zaređen 27. listopada 1935. godine. Prvu župničku službu obavljao je na Zelovu, gdje je ostao do 1. prosinca 1940. godine, kada je premješten u Rudu. U Rudi je službovao do 1969. godine. Zbog ratnih neprilika župu je napustio 23. veljače 1942., kada se premjestio u Sinj, najprije u Franjevački samostan, a potom kod prijatelja Joze Lovrića. Nakon završetka rata u župu je dolazio prema potrebi, da bi se od 1951. u njoj i stalno nastanio i tamo ostao do 1968., kada je premješten u Split na novu službu. Uhitila ga je Udba u Sinju 10. srpnja 1947., priveden je u splitski istražni zatvor na Katalinića brigu i zatvoren u samicu. Iz zatvora je pušten 26. rujna 1947. godine.¹⁵

2.2. *Kronike župa*

Na temelju grafičke i sadržajne analize utvrdio sam da je jedino *Kronika* iz Vidonja napisana za vrijeme rata, a druge dvije nekoliko godina nakon rata.

Kronika Župe sv. Ivana Krstitelja u Vidonjama na 50 stranica pokriva razdoblje od 30. svibnja 1939. do 31. prosinca 1946. godine. Tekstualno je cjelovita, iako nedostaju stranice 9, 18, 19, 20 i 37. Sve stranice su uredno numerirane. Don Kažimir nije zabilješke vodio svakodnevno, nego je pisao i bilježio samo važnije datume i događaje. Pisao je dosta čitljivim rukopisom, u kojem se mogu primijetiti i sitne gramatičke pogreške. Tri posljednje godine župničke službe don Kažimir nije vodio *Kroniku*. Njeга je u kolovozu 1950. naslijedio don Špirko Vuković.

Kronika Župe sv. Jurja u Drveniku napisana je poslije rata, što se može lako zaključiti iz nekoliko rečenica u tekstu.¹⁶ Ispisana je na 29 uredno numeriranih stranica i obuhvaća razdoblje od

¹³ *Status personalis et localis dioecesis Spalatensis et Makarskensis olim Salonitanae die 31 decembris 1941 Ecclesiam Catholicam gubernante Pio Papa XII, Spalati, 1942., 20.*

¹⁴ Župni arhiv Drvenik (dalje ŽAD), *Kronika župe*, 53.

¹⁵ P. Bezina, *Progoni biskupa, svećenika i redovnika Splitske metropolije i Zadarske nadbiskupije 1941.-1992.*, Split, 2000., 34.

¹⁶ ŽAD, *Kronika župe*, nakon 23. VIII. 1941., 57: "No, kasnije, svršetkom rata meštar Bilić je mislio da je došao zgodan momenat da me optuži i da dobije od

Duhova 1941. do 20. listopada 1950. godine. Don Ante ne bilježi događaje redovito, ali je opširniji i informativniji od don Kažimira. Kada se radi o nekim osjetljivim sukobima u mjestu, osobito pri kraju rata i nakon rata s partizanima i novouspostavljenom vlasti, don Ante u pravilu ne navodi puna imena osoba, nego samo njihove inicijale.

Kroniku Župe sv. Martina u Rudi don Josip je napisao 1951. godine, što mi je on sam potvrdio u razgovoru u Splitu, u Svećeničkom domu 10. travnja 1997. godine. Don Josip se nije mogao sjetiti koliko je vremena pisao *Kroniku*, a napisao ju je na temelju sjećanja i bilješki koje je vodio za vrijeme rata u Sinju. Koliko je don Josip imao dobro pamćenje, uvjerio sam se kada sam usporedio tekst *Kronike* i audio-zapis njegovih sjećanja, koji se uz sitna odstupanja doslovno podudaraju.

Kronika nema označene stranice. Ratno i poratno razdoblje od 1. rujna 1939. do siječnja 1947. registrirano je na 40 stranica, uz napomenu da je don Josip preuzeo župu od don Vicka Vukušića 23. studenoga 1940. godine. Don Vicko je bio pozvan u vojsku. Kronika je cjelovita, a događaji su uglavnom opisivani iz mjeseca u mjesec.

U *Kroniku* je don Josip umetnuo tri dopisa Biskupskog ordinarijata u Splitu. Jedan je iz 1944. godine, a druga dva iz 1945. godine. U prvom (dvije stranice) se nalaze pastoralne upute biskupa Kvirina Klementa Bonefačića don Josipu za rad na župi u novonastalim okolnostima. Preostala dva dopisa, iz godine 1945., zapravo su odgovor biskupa na don Josipovo izvješće o "moralnim i materijalnim prilikama u Župi Voštane-Rože", te posvjedočenje biskupa o don Josipu u kojem moli nove vlasti da mu budu od pomoći pri pohodu Župi. Ovim dopisima treba pribrojiti i kratku bilješku koju je don Josip pronašao u jednom brevijaru u župnoj kući. Na toj se bilješci nalazi potpis don Ante Jurića, župnika Aržana (Imotski dekanat) i ekskursora Tijarice, kojega su zarobili i mobilizirali partizani, te je boravio u Rudi od 10. lipnja do 23. srpnja 1944. godine.

3. ŽUPE U VIHORU RATA PREMA KRONIKAMA

Od brojnih tema koje se mogu proučavati na temelju kronika, izdvajam tri. U prvoj se analiziraju odnosi autorâ kronikâ prema

---

mene neku odštetu." I dalje, za kraj 1942. na str. 59 piše: "Tako su stakla bila sačuvana i predana poslije oslobođenja narodnoj vlasti."

sukobljenim stranama, pripadnicima partizanskih, četničkih, njemačkih, talijanskih, ustaških i domobranskih postrojba. U drugoj će biti govora o materijalnim razaranjima u župama, a u trećoj o stradanjima ljudi, od kojih se izdvaja pokolj u Rudi 28. ožujka 1944., u kojem je ubijeno gotovo 300 civila.

3.1. Župnici prema sukobljenim stranama

Zbog oskudnih podataka vrlo je teško reći nešto konkretno o odnosu župnikâ prema novouspostavljenoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Don Ante je stigao u Drvenik nakon uspostave NDH. Don Kažimir komentira oduševljenje seljaka kritičkom primjedbom o ustaškom pokretu,¹⁷ a don Josip navodi da se u vrijeme međuvlašća može svašta očekivati.¹⁸ Svakako, don Kažimir i don Josip su poprilično neodređeni. U kontekstu rečenoga napominjem da je tekst don Kažimira autentičniji, jer se vremenski podudara sa samim događajem, dok je don Josipov tekst nastao tek nakon rata, kada je don Josip mogao i prikriti svoje moguće oduševljenje i ono župljana zbog uspostave NDH, zbog čega je tada mogao vrlo lako nastradati.

O četnicima i Srbima sačuvano je tek nekoliko podataka. Don Josip je sa zabrinutošću registrirao kretanje četnika, koji su pustošili po rubnim dijelovima Cetinske krajine u srpnju 1941. godine.¹⁹ Na drugome mjestu ih pogrešno miješa s partizanima. Riječ je o bilješki sukoba partizana s pripadnicima talijanskih i domobranskih postrojba iznad Košuta 14. kolovoza 1941. godine.²⁰ Don Kažimir je ostavio nešto više podataka o odnosu prema Srbima. On navodi da njima nije bilo drago što se raspala Kraljevina Jugoslavija i što je uspostavljena Nezavisna Hrvatska Država.²¹

¹⁷ Župni arhiv Vidonje (dalje ŽAV), *Kronika župe*, II, 10. IV. 1941., 6-7: "Dne 10. IV. proglašena je Nezavisna Država Hrvatska. Seljaci su to dočekali s oduševljenjem i ako nisu imali čiste i jasne pojmove o ustaškom pokretu. Cestom je navalila najprije njemačka vojska, a zatim talijanska."

¹⁸ Župni arhiv Ruda (dalje ŽAR), *Kronika župe*, 11. IV. 1941.: "Na uskršni ponedjeljak došli su neki preko sv. Mise ispred crkve pa su galamili i pucali iz pušaka. Rekli su mi da su to iz Bitunjaca. A mogu šta hoće, pa ko im šta može. Ovakvo međuvlade pogoduje ovakvin tipovima."

¹⁹ ŽAR, *Kronika župe*, srpanj 1941.

²⁰ ŽAR, *Kronika župe*, 14. VIII. 1941.: "Kada sam bio posred polja, čuo sam pucanje tamo u Košutama. To su se sukobili domobrani sa četnicima i partizanima."

²¹ ŽAV, *Kronika župe*, II, sredinom travnja 1941., 7-8: "Pravoslavni i srbijanski živalj koji je bio nastanjen u okolici, nije bio oduševljen propašću Jugoslavije"

Talijani su stvarali probleme u neretvanskom kraju i u Trogiru. Don Kažimir opisuje njihovu insceniranu borbu pokraj Metkovića i ironično ih naziva 'hrabrim saveznicima' i 'vječnim neprijateljima' Hrvata.²² U tom kontekstu iznimno je ilustrativan i susret svećenika Trogirskog dekanata i talijanskog komesara Fanfogne, koji im je jasno poručio da Dalmacija pripada Talijanima. Za don Antu Grgića oni su bez ikakve sumnje okupatori.²³

O partizanskim odvođenjima i pljačkama govori don Josip u svojoj *Kronici*, u kojoj je registrirao da su partizani u studenome 1941. odveli župnika Zasioka don Juru Mladinu, opljačkali župnika Bitelića don Ivana Sladojevića,²⁴ te da su se pod njihovim pritiscima u prosincu iste godine neki župnici povukli u sinjski samostan.²⁵

Don Ante je imao velikih problema s partizanskom vlašću, pripadnicima Narodnog odbora u Drveniku. Oni su ga krajem 1945. optužili da je u propovijedi vrijeđao narodnu vlast, što je početkom siječnja 1946. objavljeno u podužem tekstu u *Slobodnoj Dalmaciji*, naslovljenom *Katoličko svećenstvo protiv narodne vlasti*.²⁶ Tekst su

---

ni veseljem Hrvata nad uskrsnućem svoje Države. I počeli su operirati svojim balkansko-četničkim metodama. Oko Čapljine, Gabele, a nešto i kod Topole klali su žene i djecu čiji se očevi još ne bijahu vratili iz rata."

²² ŽAV, *Kronika župe*, II., travanj 1941., 8, 10: "U to su neizmerno dugim kolonama počeli stizati naši 'hrabri saveznici Talijani' koji su od silnoga junaštva obukli janjeću kožu t.j. nosili sobom hrvatske zastave. Inscenirali su borbe, da se vidi koliko su svoje krvi prolili za nas. Tako je na pr. radio Rim izvjestio da je pred Metkovićem bio žešći okršaj u kojemu su, naravski Talijani pobijedili, i ako mi znamo dobro, da na daleko pred Metkovićem nije bilo ni blažeg ni žešćeg okršaja. Ti naši vječni neprijatelji, radi svojih bezobraznih pretenzija, brzo su skinuli janjeću kožu i pokazali svoju vučju gubicu, te zasjeli na vlast."

²³ ŽAD, *Kronika župe*, 23. VI. 1941., 54: "Najprije je dr. Fanfogna žestoko napao prisutne svećenike za suradnju sa 'rebellima' i kako ih se naziva, i prijetio da će svaki svećenik biti lično odgovoran za sve što se talijanskoj vojsci desi u njihovim župama, jer da oni moraju znati za 'odmetnike'. Prisutni svećenici su protuslovlili komesaru, kako oni mogu biti odgovorni za ono što drugi učine? U daljem govoru hvalio je sile osovine govoreći; da nema te sile koja može uništiti sile osovine, pogotovo Italiju. Iznenada upita prisutne; jeste li o tome uvjereni? - Nastaje tajac...

Kad sasvim razdražen nastavi: '...vi nijeste uvjereni u to, ali ja sam poručujem da je Dalmacija bila naša, mi smo tu i mi tu ostajemo."

²⁴ ŽAR, *Kronika župe*, 6. XI. 1941.

²⁵ ŽAR, *Kronika župe*, 8. XII. 1941.

²⁶ ŽAD, *Kronika župe*, studeni 1945., 71-73: "Sumnja mi je pala na neke od Narodne Obrane, koji su dolazili u crkvu samo zato da prate moje propovijedi, inače su svuda pokazivali neprijateljski stav prema župniku."

prenijele i druge tiskovine. Uzalud je don Ante prosvjedovao kod komesara Narodne obrane. Jedne je nedjelje o svemu obavijestio župljane, koji su mu dali za pravo, nakon čega su uslijedili protunapadi delegata Kotarskog narodnog odbora i jednog člana Ozne,²⁷ a potom i razna izrugivanja kroz pjesme i podsmijeh.²⁸ No don Ante je ostao hrabar i pribran i nije se dao uplašiti, pa je na provokacije uzvraćao šutnjom.²⁹

Slučajno ili ne, don Kažimir se nije pojavio na proslavi Oktobarske revolucije u Mliništu 7. studenoga 1944. godine. Na proslavi je i on trebao održati prigodni govor, ali se kako u *Kronici* stoji, nije pojavio zbog bolesti.³⁰

3.2. Materijalna stradanja

U svim mjestima analiziranih kronika bilo je lakših i teških razaranja, pljački i maltretiranja. U kronikama nema podataka o pripadnicima domobranskih i ustaških postrojba. Nekoliko pljački i bombardiranja počinili su pripadnici četničkih i talijanskih postrojba, zatim engleski zrakoplovci. Nešto više su razorili pripadnici njemačkih postrojba, a daleko najviše pripadnici partizanskih postrojba, osobito u Drveniku, gdje su župu gotovo razvlastili.

²⁷ ŽAD, *Kronika župe*, studeni 1945., 73: "Malo poslije toga delegat sa Kot(arskog) N(arodnog) O(dbora) imenom I. napao me je u govoru tvrdeći ono isto što i u 'Sl(obodnoj) D(almaciji)'. Ja sam imao smjelosti da protestiram na njegov govor poslije nego je završio. (...) Neki D. J. član 'Ozne' pokušavao je naći svjedoke, koji će tvrditi, da sam rekao ono što je donijela 'Sl(obodna) Dalm(acija)', ali je bio slabe sreće, nije našao ni jednoga."

²⁸ ŽAD, *Kronika župe*, studeni 1945., 73: "Držanje komandira (N)arodnog O(dbora) i odbornika prema meni bilo je izazovno. (...) Još za vrijeme puta do Marine putovao je komandir (N)arodnog O(dbora) i svakako je htio pjevati pjesme podrugljive za svećenike sa djevojkama iz Drvenika, ali one su to odbile."

²⁹ ŽAD, *Kronika župe*, studeni 1945., 74-75: "Vidio sam da tu ne pomaže ništa, već šutnja. Čitao sam neku knjigu dok su oni neprestano pjevali pogrdne pjesme o biskupima, časnim sestrama i svećenicima. (...) Treba pri ovome istaći i pohvaliti Drvenčane, koji me nikada nijesu izazvali ni vrijeđali, a našlo se i u Marini ljudi koji su se zgražali i osuđivali ovo divljaštvo."

³⁰ ŽAV, *Kronika župe*, II., 7. XI. 1944., 35-36: "Bila je proslava Oktobarske revolucije na Mliništu. Večer prije palili su se prema programu krijesovi, a toga dana održao je govor Bebić Ante zapovjednik općinskog narodnog oslobod. Odbora, Obrvan Petar presj. Mj. N.O.O. i (!) Govor je trebao održati i župnik ali se bio razbolio. Po selu (Mliništu) su bile ispisane parole: Živila Okt. Revolucija, Ž. drug Staljin, Ž.N.O.V., Ž. maršal Tito, Ž. Crvena Armija. Proslavi je prisustvovalo do 300 muškaraca, žena i djece."

Rat je zaustavio gradnju nove crkve u Vidonjama,³¹ oštećena je škola, vjerojatno od pripadnika njemačkih postrojba,³² a četnici su uz zaštitu talijanske vojske 1942. premetali i pljačkali kuće.³³

Pripadnici talijanskih postrojba su 5. ožujka 1942. popalili staje u Rudi,³⁴ a talijanski avioni su u listopadu 1942. bombardirali Jurkovića kuće. Od jačine eksplozije popucalo je nekoliko stakala na rudskoj crkvi sv. Martina.³⁵

Englezi su u listopadu 1943. iz zraka bombardirali Drvenik te oštetili kuću Tironi i kuću Mate Kostovića. Bilo je to prvo bombardiranje mjesta, što je mještane posebno uznemirilo.³⁶ Potom su na Badnji dan 1943. topovima oštetili kuću Frane Majića,³⁷ a brodovima 19. siječnja 1944. su drugi put bombardirali mjesto, ali srećom bez težih posljedica.³⁸

Pripadnici njemačkih postrojba su u listopadu 1943. napravili nekoliko osvetničkih akcija na partizane po selima Cetinske krajine. U Rudi su u župnoj kući pronašli neke predmete koji su pripadali partizanima. Naredili su seljacima da iznesu neke stvari iz kuće, pa su je zapalili. No nakon njihova odlaska seljaci su ugasil požar. Progorjela je sredina kuće, gdje je bilo drveno stubište.³⁹ U Vidonjama su pripadnici njemačkih postrojba palili i pljačkali 18. listopada 1944. godine.⁴⁰ U Drveniku su 10. studenoga 1943. pljačkali po kućama i prijetili narodu,⁴¹ premetali po župnoj kući u kojoj su pronašli neke partizanske materijale.⁴² U oba slučaja župnik je pozvan na ispitivanje. Također su njemački vojnici 10. veljače 1944. srušili staru župnu kuću i otvorili don Antinu sobu, zbog čega je on bio prisiljen preseliti se kod jednog župljanina.⁴³

Najveći broj premetačina, maltretiranja, krađa i pljački počinili su partizanski borci. Za Vidonje nije sačuvan ni jedan podatak, ali

---

³¹ ŽAV, *Kronika župe*, II., 16. IV. 1941., 5-6.

³² ŽAV, *Kronika župe*, II., 25. III. 1945., 38-39.

³³ ŽAV, *Kronika župe*, II., 1942., 11.

³⁴ ŽAR, *Kronika župe*, 5. III. 1942.

³⁵ ŽAR, *Kronika župe*, listopad 1942.

³⁶ ŽAD, *Kronika župe*, listopad 1943., 61-62.

³⁷ ŽAD, *Kronika župe*, 24. XII. 1943., 65.

³⁸ ŽAD, *Kronika župe*, 19. I. 1944., 65.

³⁹ ŽAR, *Kronika župe*, listopad 1943.

⁴⁰ ŽAV, *Kronika župe*, II., 18. X. 1944., 29-30.

⁴¹ ŽAD, *Kronika župe*, 10. XI. 1943., 63-64.

⁴² ŽAD, *Kronika župe*, nakon 10. XI. 1943., 64.

⁴³ ŽAD, *Kronika župe*, 10. II. 1944., 65-66.

ih zato ima u izobilju za Rudu i na poseban način za Drvenik. Na Kosincu su srušili most 13. veljače 1942., zbog čega je don Josip 19. veljače odveo iz Rude u Sinj najprije svoju majku, a potom i sestru 26. veljače iste godine. Samo dan poslije odlaska don Josipove sestre, partizani su opljačkali župnu kuću. U kontekstu selidbe, valja napomenuti da se don Josip nešto ranije, 23. veljače, zbog sve većeg broja redovnika pristiglih iz okolnih župa, preselio iz Franjevačkog samostana u kuću Joze Lovrića.⁴⁴

U Drveniku su partizani bili posebno nasilni, za vrijeme rata, ali i nakon njega. U borbi su 10. listopada 1943. oštetili četiri njemačka putnička broda.⁴⁵ Odmah poslije kapitulacije Italije pokušali su oteti zakopano crkveno zlato, što im nije uspjelo, ali su tom prigodom iz podruma uzeli ulje, vino i rakiju.⁴⁶ Zbog novih opasnosti crkveno zlato i druge dragocjenosti zakopani su u zidu crkve i jednom grobu 2. svibnja 1944. godine.⁴⁷

Pljačke i pritisci partizanske vlasti na župnika u Drveniku nastavljeni su u jesen 1944., a pojačani nakon završetka rata. Mjesna vlast je 13. studenoga 1944. uzela ključ od crkvene konobe i sav prihod u konobi,⁴⁸ a 29. studenoga iste godine crkveno zlato, te ponovno rakiju i vino, ali ovaj put i samu konobu.⁴⁹ U konobu

⁴⁴ ŽAR, *Kronika župe*, 13.-27. II. 1942.

⁴⁵ ŽAD, *Kronika župe*, 10. X. 1943., 61.

⁴⁶ ŽAD, *Kronika župe*, 10. IX. 1943., 61: "Odmah nakon dolaska N.O. u Drvenik Jakov Mlačić Krstov član K.N.O.a, došao je pod oružjem u župski ured i zatražio da se iskopa crkveno zlato. Ja sam se tome naravno, usprotivio, jer da je zlato dar samih mješćana i da se bez njihova znanja i odobrenja ne može zlato otuđiti. Kad sam razumio da ti razlozi ne pomažu i kad mi je zapovjedio u ime više vlasti, ja sam dozvolio da se otkopa, ali sam kazao da mi je dužnost o svemu obavijestiti narod, jer da od tada moja odgovornost za zlato prestaje. Tom prigodom ipak zlato nije bilo odneseno, nego tek poslije Oslobođenja. Narodna vlast je oduzela iz crkvene konobe vino, ulje, rakiju za potrebe vojske, a da ničim nije bilo nadoknađeno."

⁴⁷ ŽAD, *Kronika župe*, 2. V. 1944., 66: "Biskupski Ordinarijat naređuje da bi se u slučaju ratnih operacija uzmoglo spasiti crkvene dragocjenosti i vrijednosne stvari, iste pohrane na sigurno mjesto. Zlato je bilo zakopano u jednom zidu crkve, a ostale dragocjenosti u jednom grobu u crkvi."

⁴⁸ ŽAD, *Kronika župe*, 13. XI. 1944., 67.

⁴⁹ ŽAD, *Kronika župe*, 29. XI. 1944., 67-68: "Nije dugo potrajalo što je mjesna vlast oduzela crkvenu konobu i sav prihod, kad nenadano dođe u crkvu član općinskog odbora Josip Dučić, sa mjesnim odbornicima Meštrović Nikolom p. Josipa i Gjeldum Josipom, da popišu i oduzmu crkveno zlato. Naravno da sam se tome protivio i tražio od njih pismeno naređenje, ali oni su kazali da to vrše po naređenju viših vlasti. Ja sam se tome pokorio, jer drugoga izlaza nije bilo. Pregledali smo zlato, izbrojili i učinili zapisnik. Zlato su odnijeli u Narodni Odbor, a ja sam po dužnosti obavijestio narod o svemu, zatim sam učinio

se početkom 1946. uselila Ribarska zadruga.⁵⁰ Seoski su odbornici 23. travnja 1945. provalili u sakristiju i oduzeli knjigu *Stanje duša*.⁵¹ Velike je muke don Ante podnosio zbog župne kuće⁵² i škole.⁵³

Odbornici su pravili velike pritiske na tri obitelji kod kojih je don Ante nakon rata stanovao, sve dok se nije popravila župna kuća. Prijetili su im gubitkom posla, zbog čega se don Ante morao tri puta od njih seliti.⁵⁴ Narodni odbornici oduzeli su i crkvenu zemlju, koju su razdijelili na nekoliko obitelji.⁵⁵ Zanimljiva je

---

žalbu Okružnom N(arodnom) O(dboru)u i obavijestio Biskupski Ordinarijat. Biskupski je Ordinarijat sa svoje strane uložio žalbu i zlato je poslije nekoga vremena bilo vraćeno, dok prihodi vina i rakije nikada nisu bili nadoknađeni niti je crkvena konoba vraćena vlasniku.”

⁵⁰ ŽAD, *Kronika župe*, kraj 1944. do kraja 1946., 78.

⁵¹ ŽAD, *Kronika župe*, 23. IV. 1945., 68-69: “Jednog dana, tj. 23. travnja 1945., dok sam ja bio odsutan iz župe, odbornicima je bila potrebna knjiga i oni nijesu čekali na moj dolazak, već su jednostavno ušli u crkvu, otključali sakristiju i nasilno otvorili ormar, gdje sam čuvao Matične knjige. Suviše, odbornik L. J. napao me zašto nijesam u župi kad njima nešto zatreba od mene. Slučaj provale prijavio sam Biskupskom Ordinarijatu i žalio se višim vlastima. Preuzv(išeni) biskup je odbornike uvjetno kaznio crkvenim kaznama izopćenja, dok od Okružnog N(arodnooslobodilačkog) O(dbor)u nikada nijesam dobio odgovora. Poslije dugog i dugog natezanja i poslije opetovanih žalbi na Kot(arški) N(arodnooslobodilački) O(dbor), knjiga ‘Stanje duša’ konačno je bila vraćena.”

⁵² ŽAD, *Kronika župe*, 1944.-1945., 69: “Ono što nije učinio Njemac ni topovi, to su učinila seoska djeca i nastavila da ruše i uništavaju. Ja sam nekoliko puta potužio se odbornicima i molio da zabrane djeci da ruše kuću, ali to je njima bila posljednja briga. Nastojao sam nagovoriti župljane da se kuća zatvori i da se šteta na krovu popravi, ali uzalud, kao da se nitko nije htio odazvati da se ne zamjeri odbornicima. U kući su se održavali razni sastanci, kühalo itd. Izgledalo je kao da je crkva ostala bespravna i ja ništa nisam mogao učiniti da se kuća spasi od rušenja.”

⁵³ ŽAD, *Kronika župe*, nakon svibnja 1945., 70: “Dolaskom Partizana djeca su počela oštećivati školsku imovinu i razbacivati školski arhiv. Ja sam djeci zabranio da uništavaju školsku imovinu i obavijestio učiteljicu neka poduzme mjere kod nadošle vlasti da se školski inventar spasi. Tako smo srećom spasili ono što se dalo spasiti od onoga što je propalo.”

⁵⁴ ŽAD, *Kronika župe*, nakon svibnja 1945., 70-71.

⁵⁵ ŽAD, *Kronika župe*, 1946. i 1947., 75-76: “Dana 23. VII. 1946, dobilo je crkvinarstvo poziv na raspravu za utvrđivanje agrarnih objekata na teret Crkve sv. Jurja – Drvenik. (...) Naskoro su slijedila rješenja suda, kojima se dodijeljuju crkvene zemlje slijedećim obrađivačima: Kustura Ante pok. Ivana, Kustura Spasoje pok. Nikole, Tramontana Krsto, Mlačić Jakov pok. Mate, Orlić Ivanica, Orlić Marin, Orlić Vicko, Pavić Ivan pok. Filipa, Mlačić Krsta pok. Ivana, Pavić Duje, Pavić Krsto, Burić Toma pok. Nikole, rješenjem od 7. VI. 1947 agr(arne) komisije dobili su zemlju zvanu ‘Bili Dolac’. Pod istim Br(ojem) i datumom agr(arna) komisija predaje u vlasnost zemlju ‘Lokvice’ slijedećim

i krađa jezičca crkvenih zvona 26.-27. prosinca 1947. godine i nekoliko drugih. Tako su u dvijema zavjetnim kapelicama u Velikom Drveniku uništene svete slike, križevi i čaše za lumine, a u Malom Drveniku odnesene su čaše za lumine iz zavjetne kapelice i svete slike. Narod je župniku donosio novac za nabavu novih jezičaca, što su odbornici branili, no zvona su popravljena na opće veselje naroda.⁵⁶ Niz krađa završen je oduzimanjem svih matičnih knjiga 20. siječnja 1949. godine.⁵⁷

Maltretiranja župnika u Drveniku bila su intenzivna u Velikom tjednu 1949. godine. U ometanju obredâ sudjelovalo je i nekoliko djece. Evo što o tome piše don Ante: "Uskrasnih blagdana bilo je veliko učešće naroda u Crkvi. Također je bilo više pričesnika. To je možda bio razlog da izazove neprijatelje crkve. Neki su neodgovorni elementi pokušali omesti funkcije u crkvi, a navlastito procesiju Velikog Petka. U Veliku Srijedu navečer, za vrijeme večernje funkcije, neki su se mladići uvukli u crkvu sa debelim štapovima, te su preko 'barabana' stvarali strahovitu buku, očito s namjerom da izazivaju i ometaju. Na sami Veliki Petak, za vrijeme propovijedi, neki su pušili pred vratima crkve i svijetlili ručnim lampama u lice, namjerom da zbune propovjednika, koji je bio okrenut prema njima. Pred samu procesiju neka su se djeca bezbožno izrugivala i skakala po groblju vičući: 'Umro je'. Očito je bilo da su školska djeca bila nagovorena, jer po svojoj dobi i kućnom odgoju nijesu

---

obrađivačima: Juranović Andriji, Juranović Nikoli, Juranović Frani. Zemlju 'Mali Porat' daje: Letilović Krstu, Letilović Nikoli, Letilović Iliji. Zemlju 'Staricu' daje Rušić Nikoli pok. Ivana. 'Pernatice' i 'Podinu' daje Čapaliji Nikoli. 'Brnistre' daje Orlić Ivanici, Orlić Marinu i Orlić Vicku. 'Staricu' daje Škoku Anti pok. Ivana.

Osim toga ista komisija rješenjem od 2. IX. 1947. predaje 'Staricu' Lučin Marinu pok. Ivana. 'Krkušaše' i 'Na vrh Krkušaši' daje Vulas Mati pok. Bože, Meštrović Žari pok. Mate, Meštrović Nikoli pok. Josipa. Zemlju 'Bilin Dolac' dodjeljuje još Pažanin Marinu pok. Duje i Pažanin Anti Marinovom.

Na rješenje agr(arne) komisije uložio sam žalbu navodeći da je kultura većine tih zemalja već odavna propala i da je time prestao agrarni odnos, te je crkva sama pobirala svoje stare masline. No na ovu žalbu nikada nije stigao odgovor."

⁵⁶ ŽAD, *Kronika župe*, 25.-26. XII. 1947., 78-79.

⁵⁷ ŽAD, *Kronika župe*, 20. I. 1949., 79: "Dana 20. januara 1949., došla je u župski ured namještenica U. G. pri K. P. O. Split imenom Mandić Mira, sa pisanim nalogom Kot(arskog) N(arodnog) O(dbor)a - Unutr(ašnjih) Posl(ova), da predigne sve Matične knjige, koje se nalaze u župskom uredu, osim knjige Krizmanih. Rečena namještenica, a da prije nije ni izvršila uvid u knjige, predigla je sve knjige, od najstarijih pa dalje. Na moju intervenciju kod Kot(arskog) N(arodnog) O(dbor)a - Split, povraćeni su mi samo Zapisnici Župskog ureda. Učinjen je zapisnik o oduzimanju knjiga, koju je namještenica potpisala, i o tome izvješten Bisk(upski) Ord(inarijat) u Splitu."

kadra da to učine. Za vrijeme procesije, dok je narod pjevao 'Ispovijedajte se Gospodinu', dotle su neki mladići sakupljeni na obali, pjevali profane pjesme. Na obali, kamo je procesija imala proći, neki su postavili zapreke od starog gvožđa. Na koncu, kad su, po običaju, došli na ovu procesiju mnogi župljani iz Malog Drvenika, sa svojim lađama, koje su privezali uz obalu, našli su se opet neki od tih neodgovornih, koji su te lađe odriješili od obale i pustili ih da plove po uvali. Sve je to bilo smišljeno, pripremljeno i organizirano, ali narod nije odgovorio na izazove, već je mirno i disciplinirano nastavio s procesijom, otklonivši mirno sve zapreke. Preko sv. mise na Uskrs poručio sam počiniteljima da poštuju naše vjerske osjećaje, koje nam garantira Ustav. Učinio sam prijavu Kot(arskom) N(arodnom) O(dbor)u i obavijestio Bisk(upski) Ordinarijat u Splitu."⁵⁸ U jesen 1950. zabranjena je pouka vjeronauka u školi.⁵⁹

Unatoč raznim poteškoćama i pritiscima, život se u Drveniku i ostalim župama počeo normalizirati. Počeli su popravci na crkvama,⁶⁰ a u kontekstu "represivnog primjera iz Drvenika" vrijedno je spomenuti da je don Ante ipak uspio 4. prosinca 1950. dobiti jedan spor oko oduzete zemlje.⁶¹

Probleme s narodnim odbornicima imao je i don Josip u Rudi. On je posredstvom fra Filipa Vukovića, partizanskog simpatizera, prvi put nakon svršetka rata dobio propusnicu za pet dana te je na blagdan sv. Martina 11. studenoga 1944. u Rudi obavio sprovedne obrede za sve poginule i umrle u ratu. Ali u župnu kuću nije mogao ući jer je bila zaključana. U kući su bile neke "stvari koje su ostale partizanima", a ključ se nalazio u Sinju "u nekoga odgovornoga".⁶²

Kada je don Josip ponovo stigao u Rudu 22. studenoga 1944., dali su mu ključ od župne kuće. No dvorište je bilo opustošeno,

---

⁵⁸ ŽAD, *Kronika župe*, Veliki Tjedan, 1949., 79-80.

⁵⁹ ŽAD, *Kronika župe*, Listopad 1950., 80-81.

⁶⁰ ŽAV, *Kronika župe*, II., 5. XII. 1945., 41.

⁶¹ ŽAD, *Kronika župe*, 1947.-1950., 76-78: "Polovicom god. 1949. odlučim se i čitavu stvar iznesem pred Ministarstvo poljoprivrede – Zagreb, moleći obnovu postupka. Ministarstvo šalje moju molbu Obl(asnom) N(arodnom) O(dboru) u Splitu da se stvar ponovo pretrese i da se konačno riješi. Sada je N(arodni) O(dbor) Obl(asti) Dalm(acije) uvidio potrebu obnove postupka obrazloživši da je molitelj pružio stvarne dokaze koji traže obnovu postupka, naime, ugovor Crkve i Kustura Nikole. Konačno Kot(arski) N(arodni) O(dbor) Split donosi odluku 4. XII. 1950. kojom se ne priznaje pravo na sporno zemljište Anti Čapalija. Ante Čapalija uopće nije htio prisustvovati zadnjim raspravama. Time je ovaj spor, vrlo značajan za naše doba, završio u korist Crkve."

⁶² ŽAR, *Kronika župe*, 11. XI. 1944.

a kapela "pretvorena u zatvor, zidovi razoreni, voćke posječene".⁶³ Već iduće godine župna kuća je ponovno oduzeta i pretvorena u školu, u kojoj je predavala učiteljica Jovanka. O tome don Josip piše: "Dana 9. IX. uranio sam kao i obično kada bi se uputio u Rudu. Ovoga je puta pošao sa mnom mlađarac Srdan Bill moj ministrant u Sinju kod koga sam i stao više od pola godine (1943.). Kad smo došli pred župsku kuću i tražili ključ, rekli su nam da je ključ u učiteljice. Na prozoru smo vidjeli sapun, četku za zube, čašu i dr. Odbornici su moju 'konobicu' i originalni krevet dali učiteljici Jovanki, koja je namještena da drži školu u žup(skoj) kući na katu. Pitao sam odbornike što je to, ali oni su svaljivali krivnju jedan na drugoga."⁶⁴

3.3. Stradanja ljudi

Najveći gubitci župa Vidonje, Drvenik i Ruda su pobijeni ljudi, uglavnom civili, djeca i starci. U kronikama su registrirana stradanja i drugih osoba, ponajprije pripadnika raznih postrojba, tijekom rata i pri njegovu kraju, čija imena nisu zapisana u kronikama, jer dotične osobe župnici nisu poznavali. Ono što je, pak, sačuvano, jesu imena civila. No prije samog navođenja imena stradalih, slijedi nekoliko podataka o odvođenjima i maltretiranjima civilnog stanovništva od strane pripadnika njemačkih, talijanskih i partizanskih postrojba, kao i o prisilnom iseljenju stanovnika Drvenika po njemačkom naređenju u svibnju 1944. godine.

Pripadnici njemačkih postrojba su u Vidonjama u listopadu 1944. uhitili don Kažimira i njegove dvije sestre i na grub način očitovali svoje nezadovoljstvo njegovom odlukom da se zbog opasnosti povuku iz župe.⁶⁵ U istoj prigodi su vojnici maltretirali narod, zatvorivši u kuću pod prijetnjom smrću oko 20 žena i djece.⁶⁶ Luku Galova pok. Ivana ustaški su vojnici priveli 1941. pod sumnjom da surađuje s partizanima, a potom i njemački pod istom optužbom 1944. godine.⁶⁷

Pripadnici talijanskih postrojba su 6. veljače 1942. stigli u Rudu. Prisilili su nekoliko mještana da im nose sanduke municije, vikali na seljake i župnika da su svi komunisti, da bi potom

⁶³ ŽAR, *Kronika župe*, 22. XI. 1944.

⁶⁴ ŽAR, *Kronika župe*, 9. IX. 1945.

⁶⁵ ŽAV, *Kronika župe*, II., pod 24. X. 1944., 32-33.

⁶⁶ ŽAV, *Kronika župe*, II., pod 24. X. 1944., 34.

⁶⁷ ŽAV, *Kronika župe*, II., pod 10. XII. 1945., 43.

odveli glavara Velike Rude Ivana Blajića i zapalili kuću krčmara Joke Šušića.⁶⁸ Na Drveniku su talijanski vojnici uoči kapitulacije Italije, nakon što su im partizani odveli njihovog učitelja iz Malog Drvenika, bombardirali Veliki Drvenik i sa sobom kao taoce odveli neke ribare, za koje su se zauzeli don Ante i glavar sela, nakon čega su bili pušteni na slobodu.⁶⁹

Kao što je već rečeno, partizani su odveli iz Drvenika talijanskog učitelja, no to nije bio jedini slučaj odvođenja. U Vidonjama su 10. prosinca 1945. uhapsili nekoliko mještana i zatvorili ih pod sumnjom da sakrivaju "kamišare", "križare". Nakon 17 dana u zatvoru, pustili su ih na slobodu.⁷⁰

Tragičan slučaj za stanovnike dogodio se na Drveniku kada je Njemačka komanda u Splitu naredila u svibnju 1944. da se svi isele s otoka, kako bi se onemogućila povezanost s Visom. Narod se iselio i smjestio u Trogiru, Okruku, Slatinama i Splitu. Don Ante je napustio župu 6. lipnja iste godine. U mjestu je ostalo samo nekoliko obitelji koje su bile potrebne za prijevoz vojske i pranje rublja.⁷¹

Što se tiče stradanja vojnika, krećem od pripadnika njemačkih postrojba. Nekoliko vojnika stradalo je od partizana 10. studenoga 1943. putujući brodovima iz Šibenika prema Drveniku.⁷² Istoga datuma u Vidonjama od savezničkih bombardera ranjeno je pet vojnika.⁷³ Drugo veće stradanje njemačkih vojnika dogodilo se u listopadu 1944., pri povlačenju iz Drvenika⁷⁴ i Vidonja.⁷⁵ U

---

⁶⁸ ŽAR, *Kronika župe*, 6. II. 1942.

⁶⁹ ŽAD, *Kronika župe*, 59-60.

⁷⁰ ŽAV, *Kronika župe*, II., 10. XII. 1945., 42-43: "Odmah poslije preuzimanja vlasti po Partizanima u Metkoviću bilo je šestoro Vidonjaca i to: Matić Petar p. Tadije, Matić Tadija p. Ivana, Crnčević Grgo p. Andrije, Glavinić Stjepan p. Joze, Obradović Mijo p. Martina i Mijoč Stana Matina, zatvoreno, no naskoro su pušteni bez ikakve presude na slobodu. Nekidan ih je opet šest zatvoreno i to Crnčević Andro p. Andrije, Mijoč Luka p. Ivana, Galov Mijo p. Martina, radi sumnje da imaju veze s 'kamišarima' i da ih potpomažu. Uhapšeni su po noći i dovedeni na Bresticu, a ujutro su trebali pokazivati gdje se 'kamišari' ('križari') sakrivaju. Kad to nisu znali pokazati odvedeni su u Metković u zatvor i stali 17 dana, odakle su pušteni budući da im se krivnja nije mogla dokazati, a oba su odbora jamčili za njihovu ispravnost."

⁷¹ ŽAD, *Kronika župe*, pod 10. V. 1944., 66.

⁷² ŽAD, *Kronika župe*, 10. XI. 1943., 62.

⁷³ ŽAV, *Kronika župe*, II., 10. XI. 1943., 16-17.

⁷⁴ ŽAD, *Kronika župe*, listopad 1944., 67.

⁷⁵ ŽAV, *Kronika župe*, II., pod 24. X. 1944., 30-31.

povlačenju iz Vidonja 17. listopada 1944. nastradalo je i oko 15 pripadnika ustaških postrojba.⁷⁶

Broj stradalih civila visoko premašuje broj stradalih vojnika. Nekoliko civila je ranjeno u engleskom bombardiranju, nekoliko ih je ranjeno i ubijeno pod nerazjašnjenim okolnostima, dvoje je stradalo nesretnim slučajem, jedan je ubijen od partizana, a oko 300 od njemačkih postrojba.

Krajem 1942. vjerojatno engleski zrakoplovi bombardirali su svjetionik Murvicu, pri čemu je ranjen svjetioničar Bralić.⁷⁷ Otprilike godinu dana kasnije, 2. prosinca 1943., u zračnom bombardiranju Engleza ranjena je djevojčica Zorka Pavić Ivanova iz Drvenika.⁷⁸

Pri kraju rata u Vidonjama je poginuo Stipan Žuvelek pok. Joze, a ranjeni su Luka Mijoč pok. Ivana i Danica Barišić pok. Andrije. U *Kronici* don Kažimir nije naveo od koga su nastradali.⁷⁹

Iva Barišić pok. Ivana stradala je od odbačene talijanske bombe čuvajući blago na Blatu u Vidonjama 26. rujna 1943. godine. Imala je 28 godina.⁸⁰ Drugi nesretni slučaj dogodio se u Vidonjama 10. siječnja 1944. godine. Toga dana je dječak od 14 godina, Marin Barišić Nikolin, u kući Mate Barišića pok. Joze nehotice iz puške ispalio hitac u glavu svog vršnjaka Mirka Matića, jedinca majke udovice, i na mjestu ga usmratio.⁸¹

Civila iz Vidonja, Martina Čerleka, ubili su partizani 9. siječnja 1945. jer se nije htio odazvati pozivu u Narodnooslobodilačku vojsku.⁸²

Najviše civila pobili su pripadnici njemačkih postrojba. U Vidonjama su 30. rujna 1943., pod sumnjom da surađuju s partizanima, strijeljali i u pojati zapalili Miju Milolažu pok. Bartula i sina mu Matu, te Andriju Milolažu Mandina i Andriju Milolažu pok. Mate.⁸³

Jedan od najvećih pokolja civilnog stanovništva počinili su pripadnici njemačkih postrojba u Rudi 28. ožujka 1944. godine.

⁷⁶ ŽAV, *Kronika župe*, II., 17. X. 1944., 28.

⁷⁷ ŽAD, *Kronika župe*, 59.

⁷⁸ ŽAD, *Kronika župe*, 2. XII. 1943., 65.

⁷⁹ ŽAV, *Kronika župe*, II., pod 24. X. 1944., 35.

⁸⁰ ŽAV, *Kronika župe*, II., 26. IX. 1943., 15.

⁸¹ ŽAV, *Kronika župe*, II., pod 15. I. 1944., 21-22.

⁸² ŽAV, *Kronika župe*, II., 9. I. 1945., 38.

⁸³ ŽAV, *Kronika župe*, II., 30. IX. 1943., 15-16.

Prema don Josipovu izvješću u Kronici, oni su toga dana pobili i većim dijelom zapalili 268 osoba iz 74 obitelji.⁸⁴

Slijedi iz *Kronike* don Josipov cjeloviti izvještaj o pokolju:

“Dne 27. III. prošla je kroz Sinj jedna velika kolona njemačke vojske u kojoj je bilo i četnika. Nosili su neke crkvene predmete. Tako se jedan zametnuo uskrsnom svijećom preko ramena. Upravo sam se vraćao iz crkve i susreo ih kod kuće Jerka Bareze. Poslije sam doznao da su bili u Docu i da su pljačkali, klali i palili. Sada su otišli kroz Glavice na Han gdje su prenoćili. Sutro u jutro velika bura i led. Vidili smo iz Sinja da dimi u komšiluku Milanovića-Litrića. Tu su poubijali mnogo naroda i popalili kuće. Odatle su prošli stranom kroz gornji Otok i sve redom palili i poklali koga su uhvatili. Izbili su na Bitunjce na Brdu. Poubijali skoro sve što su našli kod kuće. Kako je bila bura i led, narod se zatvorio u kuću i nisu ni opazili da se približava vojska. Tu ih je poginulo 54 iz 20 obitelji. Najviše žena i djece, jer muškarci nisu bili kod kuće. Zapalili su skoro sve kuće, a u nekim su kućama izgorili i poginuli. Neki su bili ranjeni, pa su pali među mrtve i nisu se micali dokle vojska nije otišla, i tako su ostali živi (Marija i Nevenka p. Luke, te Šima i Petar p. Ivana).

Dokle su klali i palili u Bitunjaca, Kamberi nisu ništa znali, pa su i njih kao i Rosandiće zatekli u kućama, poklali, a kuće zapalili. Otišli su u Crljenske Seline. I tu ista strahota. Odatle se spustiše prema Maloj Rudi ‘Kotliću’. Najprije su udarili na Radmane, pa redom pali i kolji, a u isto vrijeme druga grupa došla na Medvidove kuće i pokupili narod na gumno da će ih slikati. Kada je stara Jela ž. Marka Medvida vidjela što im se sprema, jer su bili naperili strojnicu, rekla je svima: ‘Dico moja, molite dilo skrušenja, vidite da nas nema!’ U taj čas zasušerajali, a ubiveni su padali kao snopovi. Stara Jela i njezin muž Marko pali su još prije nego ih je rafal pokosio, pa su ostali neozlijeđeni među gomilom mrtvih. Bilo ih je i ranjenih kao Šima Botica ž. Filipa kojoj su ubili ne jako dijete u naručaju, a nju ranili u ruku. Od čitavoga Kotlića ostalo je samo 18 živih i to većinom onih koji su se zadnji čas sakrili u pećine.

Kada su tako sve poharali krenuli su prema Podima, Rožama i Voštanima da i tamo nastave sa istim strahotama.

Konačni bilans ovih strahota iznaša da ih je poginulo svega 268 osoba iz 74 obitelji. Od toga 84 muška i 184 ženske. Ako razlučimo dob, onda je poginulo 42 starčadi preko 60 g., a 106 mladarije ispod 16 g. Svi su upisani u upisniku umrlih, a u knjizi ‘Stanje duša’ crvenom olovkom, dok su u knjizi ‘Spomen mrtvih’ u

---

⁸⁴ ŽAR, *Kronika župe*, 28. III. 1944.

crkvi upisani samo oni koji su navršili 7 godina i čitaju se svake godine na godišnjicu smrti.

Druga je kolona vojske krenula ispod strane kroz Ovrlju, Žuljevu Stranu, Rosandiće i Matijaševiče. Ovi su zapalili samo dvije kuće u Ovrli, a nisu ubijali. U Rudi nisu zapalili ni jednu kuću nego su odveli 23 odrasla muškarca. Od ovih se povratio samo jedan (Bitunjac Ante Jurin), a ostali su bili strijeljani u jednoj ogradi blizu Kamenskoga, gdje su ih stanovnici toga sela i ukopali. Tako ih je svega poginulo u ovome strašnome pokolju ništa manje nego 298 osoba iz ove župe.

Kada sam doznao za ove strahote, zaželio sam da budem sa svojim vjernicima, ali mi nije bilo moguće. Kada su mi saopćili da su neke ranjene doveli u domobransku bolnicu - u zanatskoj školi - otišao sam i zamolio da me puste unutra. Tu sam našao Bitunjac Šimu p. Ivana i Nevenku p. Luke, a upravo su na nosiljci otpremali za Split Rosandić Stanu p. Duje, jer je bila teže ranjena. Pitao sam ove dvije iz Bitunjaca da mi kažu što je to bilo, ali malo su mi što mogle kazati od velikoga straha. Dolazio sam par puta da ih posjetim i tako sam po malo doznao za sve podatke iz Bitunjaca. Tako sam po malo kupio podatke iz ostalih komšiluka i provjeravao da li se slažu iskazi pojedinaca, da mogu sve točno upisati u matične knjige. (...)

Poslije pokolja partizani su nešto popravili žup(sku) kuću i smjestili u nju komandu. Proveli su opću mobilizaciju po okolnim selima. Neki su pobjegli 'u žicu', a partizani su im za kaznu uzeli stoku ili dio stoke i žita. Nema ni u žici zgone. Ispunjen je svaki bužak, teško se dolazi do hrane, a ono do čega se dođe, sve strašno skupo. Još k tome svaki dan sirene zaviju i upozoravaju na opasnost od bombardiranja. Neki građani hježe svako jutro iz grada i nose sobom hrane, a vrata se tek pred večer. Koji ostaju u gradu hježe u rovove i bunkere.”

Prema tvrdnji Ivana Kozlice pokolj civila u Rudi, kao i pokolj u drugim mjestima, u Dolcu Donjem, Gali, Otoku, Rudi, Podima, Krivodolu, Ljutu, Voštanima, i Kamenskom počinila je 3. skupina bojne 7. SS divizije Prinz Eugen, a u Rožama 2. skupina spomenute bojne i divizije. U sastavu skupina koje su počinile pokolj zapovjednici su bili njemački časnici ili dočasnici, dok su vojnici bili pripadnici njemačke narodnosne skupine s prostora NDH i Srbije (tzv. Folksdojčeri), te određeni broj četnika uključenih u postrojbu. Glavni krivci za pokolj su:

- general Lothar Rendulic, zapovjednik II. oklopne armije;
- general Arthur Phleps, zapovjednik V. SS brdskog korpusa;

- general Josef Kübler, zapovjednik 118. lovačke divizije i zapovjednik akcije;
- bojnik Bernhard Dietsche, zapovjednik III. bojne 14. puka, 7. SS divizije Prinz Eugen;
- neimenovani časnici, dočasnici i vojnici, počinitelji zločina.⁸⁵

ZAKLJUČAK

Zahvaljujući don Kažimiru Lučinu, don Anti Grgiću i don Josipu Melkiju koji su sastavili ratno-poratne kronike župa Vidonje, Drvenik i Ruda, umanjena je mogućnost političko-ideološke manipulacije prošlošću tih mjesta, koja su u Drugomu svjetskom ratu i poraću pretrpjela golema materijalna stradanja, trvenja i žrtve. Budući da se o tim temama do demokratskih promjena malo i uglavnom na iskrivljen način pisalo, zahvaljujući padu komunističkog režima tema je svima dostupna i obvezuje sve kojima je do istine stalo. Ta obveza je velika koliko su brojne žrtve, osobito one civilne, o kojima se malo zna.

Ovaj rad vidim isključivo kao skromni početak u istraživačkom procesu. Ono čime bi ga u skoro vrijeme trebalo nadopuniti, jesu rezultati istraživanja nastali na temelju drugih izvora i literature. Iskreno se nadam da će ih u dogledno vrijeme biti i više, što je osnovni preduvjet za što potpuniju rekonstrukciju jako složene prošlosti ne samo tih triju župa nego i prošlosti drugih mjesta.

THREE PARISHES OF THE SPLIT-MAKARSKA DIOCESE: VIDONJE, RUDA AND DRVENIK IN THE WHIRLWIND OF WAR AND POSTWAR PERIOD (1941-1950)

Summary

The political, social and religious life, as well as the material harm and human sufferings during the Second World War and post-war period in the three parishes of the Split-Makarska Diocese, in the parish of St. John the Baptist, today Sacred Hearts of Jesus and Mary at Vidonje by the Neretva river, in the parish of St.

---

⁸⁵ I. Kozlica, *Pokolj ispod Kamešnice u ožujku 1944. godine. Prilog rasvjetljavanju nepoznanica iz novije hrvatske povijesti*, u: *Triljski most*, III (2008), br. 1, (3), 74. U pripremi je knjiga istog autora o masovnim pokoljima u Poljicima i Cetinskoj krajini.

George on the island Drvenik, in the parish of St. Martin at Ruda, as well as in the whole diocese, are only incidentally known in the scientific and other public. The reason lies largely in the absence of a systematic research, but also in the political-ideological pressure on the public and researchers as late as the democratic changes in Croatia. Numerous individuals and institutions, and even higher educational institutions too, turned the traumatic wartime and post-war events into strictly controlled and taboo topics. After the collapse of communist ideology the pressures and controlled fear disappeared, which was a precondition for opening the archives, and then the situation started to change slowly. In the context of the above mentioned, three war chronicles of the parishes of Vidonje, Drvenik and Ruda, in a scientific sense almost neglected, are very interesting. Luckily, they have been preserved and they vividly illustrate the difficult war and post-war times in the mentioned parishes and the Split-Makarska Diocese.

Key words: Second World War, post-war period, Split-Makarska Diocese, parish of St. John the Baptist, today Sacred Hearts of Jesus and Mary – Vidonje, parish of St. George – Drvenik, parish of St. Martin – Ruda, parish chronicle.